

**ШЫҒАРМАШЫЛЫҚ БАҒЫТЫ
ТВОРЧЕСКОЕ НАПРАВЛЕНИЕ
CREATIVE DIRECTION**

**ӨНЕР (МУЗЫКА; ХОРЕОГРАФИЯ, ТЕАТР);
ИСКУССТВО (МУЗЫКА; ХОРЕОГРАФИЯ, ТЕАТР);
CREATIVE DIRECTION SUBJECT HEADINGSART
(MUSIC; CHOREOGRAPHY, THEATER)**

FTAXP: 18.41.31

<https://orcid.org/0009-0004-7120-3881>

<https://orcid.org/0009-0008-1370-955X>

<https://orcid.org/0000-0003-0699-7836>

Әбдітай Б.Т., Жолдасбекова Қ.А., Дарибаева Р.Д.*
магистрант, М.Әуезов атындағы ОҚЗУ, Шымкент, Қазақстан
педагог.ғ.к., доцент, М.Әуезов атындағы ОҚЗУ, Шымкент, Қазақстан
педагог.ғ.к., доцент, М.Әуезов атындағы ОҚЗУ, Шымкент, Қазақстан
**ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ ЖЕКЕМЕНШІК ТЕАТРАЛРЫ
МӘДЕНИ КӘСІПКЕРЛІК ФЕНОМЕНІ РЕТІНДЕ**

*Автор - корреспондент: daribaeva_r57@mail.ru

Түйін: Бұл мақалада жекеменшік театрлар қазіргі заманғы мәдени кәсіпкерлік пен креативті экономикадағы маңызды құбылыс ретінде қарастырылады. Жекеменшік театрлардың пайда болуының тарихи және әлеуметтік-экономикалық алғышарттары талданды. Нарық жағдайында тәуелсіз театрлардың жұмыс істеу ерекшеліктері анықталды. Теориялық және эмпирикалық әдістерді қолдана отырып, автор басқару модельдерін, өзін-өзі қаржыландыру тетіктерін, репертуарлық саясатты және аудиторияның өзара әрекетін зерттеді. Эксперименттік бөлімде АРТИШОК (Алматы), Teatro 360 (Астана) және «Shymkent City Theatre» (Шымкент) театрларынан мысалдар талданады. Зерттеу нәтижелері жекеменшік театрлардың Қазақстандағы мәдени саясатты дамытуда, әлеуметтік сұхбат кеңістігін қалыптастыруда және тәрбиелік миссияны орындауда маңызды рөл атқаратынын растады. Олар сондай-ақ, жекеменшік театрлардың театр өнерінің инновациялық түрлері мен цифрлық технологияларды енгізу, мәдениет пен бизнес арасындағы байланысты нығайту алаңына айналып келе жатқанын көрсетеді. Қорытындыда жекеменшік театрлардың шығармашылық бірлестіктер ғана емес, сонымен қатар, өзін-өзі басқару, бастамашылық, мәдени кәсіпкерлік қағидаларына негізделген ұлттық мәдениеттің тұрақты дамуын қамтамасыз ететін шығармашылық экономиканың белсенді қатысушылары екенін көрсетті.

Кілт сөздер: жекеменшік театр, мәдени кәсіпкерлік, креативті экономика, мәдени менеджмент, инновация, тұрақты даму

МРНТИ: 18.41.31

<https://orcid.org/0009-0004-7120-3881>

<https://orcid.org/0009-0008-1370-955X>

<https://orcid.org/0000-0003-0699-7836>

Абдітай Б.Т., Жолдасбекова Қ.А., Дарибаева Р.Д.*
Магистрант, ЮКИУ им. М.Ауэзова.Шымкент, Қазақстан
к.педагог.н., доцент, ЮКИУ им. М. Ауэзова, Шымкент, Қазақстан
к.педагог.н., доцент, ЮКИУ им. М. Ауэзова, Шымкент, Қазақстан
**ЧАСТНЫЕ ТЕАТРЫ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН
КАК ЯВЛЕНИЕ КУЛЬТУРНОГО ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСТВА**

*Автор - корреспондент: daribaeva_r57@mail.ru

Аннотация: В статье рассматриваются частные театры как значимый феномен современного культурного предпринимательства и креативной экономики. Был проведён анализ исторических и социально-экономических предпосылок появления частных театров. Были определены особенности функционирования независимых театров в условиях рыночной среды. На основе теоретических и эмпирических методов автор были исследованы модели управления, механизмы самофинансирования, репертуарная политика и взаимодействие с аудиторией. В экспериментальной части проанализированы примеры деятельности театров «ARTиШОК» (Алматы), «Teatro 360» (Астана) и «Shymkent City Theatre» (Шымкент). Результаты исследования подтвердили, что частные театры играют важную роль в развитии культурной политики Казахстана, формируют пространство социального диалога и выполняют просветительскую миссию. Также, что частные театры становятся площадками для внедрения инновационных форм театрального искусства и цифровых технологий, укрепляют связи между культурой и бизнесом. Вывод показал, что частные театры — это не только творческие объединения, но и активные участники креативной экономики, обеспечивающие устойчивое развитие национальной культуры на принципах самоуправления, инициативности и культурного предпринимательства.

Ключевые слова: частный театр, культурное предпринимательство, креативная экономика, менеджмент культуры, инновации, устойчивое развитие

IRSTI: 18.41.31

<https://orcid.org/0009-0004-7120-3881>

<https://orcid.org/0009-0008-1370-955X>

<https://orcid.org/0000-0003-0699-7836>

Abdytay B.T., Zholdasbekova K.A., Daribaeva R.D.*

Master's student, M.Auezov SKRU. Shymkent, Kazakhstan

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, M.Auezov SKRU, Shymkent, Kazakhstan

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, M.Auezov SKRU, Shymkent, Kazakhstan

PRIVATE THEATRES OF THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN AS A PHENOMENON OF CULTURAL ENTREPRENEURSHIP

* Corresponding author: daribaeva_r57@mail.ru

Abstract: This article examines private theaters as a significant phenomenon in contemporary cultural entrepreneurship and the creative economy. The historical and socioeconomic preconditions for the emergence of private theaters were analyzed. The operating characteristics of independent theaters in a market environment were identified. Using theoretical and empirical methods, the author examined management models, self-financing mechanisms, repertoire policies, and audience interactions. The experimental section analyzes examples from the theaters ARTiSHOK (Almaty), Teatro 360 (Astana), and Shymkent City Theatre (Shymkent). The results of the study confirmed that private theaters play an important role in the development of cultural policy in Kazakhstan, shaping a space for social dialogue and fulfilling an educational mission. They also demonstrate that private theaters are becoming platforms for the introduction of innovative forms of theatrical art and digital technologies, strengthening ties between culture and business. The findings showed that private theaters are not only creative associations but also active participants in the creative economy, ensuring the sustainable development of national culture based on the principles of self-governance, initiative, and cultural entrepreneurship.

Key words: private theater, cultural entrepreneurship, creative economy, cultural management, innovation, sustainable development

Кіріспе

Қазақстан Республикасының қазіргі мәдени ортасы шығармашылық салалардың дамуымен, мәдени тәжірибенің цифрлануымен, өнердегі жаңа ұйымдастырушылық және

экономикалық үлгілердің пайда болуымен байланысты белсенді түрлену кезеңін бастан өткеруде. Осы орайда мемлекеттік тікелей қаржыландыру мен бюрократиялық реттеуден тыс жұмыс істейтін дербес шығармашылық бірлестіктер болып табылатын жекеменшік театрлар құбылысы ерекше өзектілікке ие болды.

Қазақстан Республикасында жекеменшік театрлардың пайда болуы мен дамуы салыстырмалы түрде соңғы кездегі құбылыс. Олардың белсенді дамуы 2000-2010 жылдардан басталып, мәдени саясатты демократияландырумен, мәдени кәсіпкерлікті дамытумен, театр өнерінің балама түрлеріне қоғамның қызығушылығын арттырумен байланысты [1,42]. Бұл театрларды әдетте режиссерлер, актерлер және мәдени менеджерлер белсенді негізде жасайды және көркем жобалар мен бизнес үлгілерінің гибриді көрсетеді. Қызметі бюджеттік қолдауға және тұрақты репертуарға негізделген мемлекеттік театрлардан айырмашылығы, жекеменшік театрлар бәсекеге қабілетті нарықта өмір сүреді және өзін-өзі қамтамасыз ету, аудиторияның маркетингтік талдауы және кәсіпкерлік ойлау қағидаларына сүйенеді [2, 56 б.]. Осылайша, олар экономикалық тиімділік пен мәдени миссияны біріктіретін дамып келе жатқан мәдени кәсіпкерлік секторының бір бөлігіне айналууда.

Жекеменшік театрлар феномені мәдениетті орталықсыздандыру және мәдени үрдістеріне азаматтық қатысуды кеңейту тенденциясын көрсетеді. Бұл театрлар көркем тілдің жаңаруына ғана емес, мәдениет, бизнес және қоғамның өзара әрекеттесуінің жаңа үлгілерін дамытуға да үлес қосады. Атап айтқанда, олар кәсіпкерлік қағидаларды оның рухани-адамгершілік негіздеріне нұқсан келтірмей, керісінше, өнердің әлеуметтік мәнін арттыру арқылы гуманитарлық ғылымдарға қалай сәтті бейімделуге болатынын көрсетеді [3, 59.].

Оң тенденцияларға қарамастан, жекеменшік театрлардың дамуы бірқатар қиындықтармен бетпе-бет келіп отыр: институционалдық қолдаудың жоқтығы, гранттарға қолжетімділіктің шектелуі, мәдени менеджерлердің тапшылығы, тәуелсіз ұйымдар үшін салықтық жеңілдіктердің жоқтығы [4,118]. Бұл мәселелер ғылыми түсінуді және мәдени саясат пен заңнама деңгейінде тиімді шешімдерді іздеуді талап етеді.

Бұл зерттеудің өзектілігі жекеменшік театрлардың өзін-өзі басқаратын шығармашылық қызметтің тұрақты моделін қалыптастыратын және Қазақстан Республикасының мәдениет экономикасының дамуына үлес қосатын жаңа типті мәдени институтты көрсетуінде. Оларды зерттеу мәдени кәсіпкерлік тетіктерін, көркем өзін-өзі ұйымдастырудың ерекшеліктерін және қоғамдық мәдени кеңістікті қалыптастырудағы тәуелсіз бастамалардың ролін түсінуге мүмкіндік береді.

Зерттеудің мақсаты – мәдени кәсіпкерліктің феномені ретінде Қазақстандағы жекеменшік театрлардың қызметін анықтау, олардың әлеуметтік-мәдени ролін, экономикалық тетіктерін, даму болашағын анықтау.

Зерттеу міндеттері:

- Қазақстандағы жекеменшік театрлардың тарихи алғышарттары мен даму тенденцияларына талдау жасау;
- олардың ұйымдастырушылық, басқарушылық, қаржылық үлгілерінің ерекшеліктерін анықтау;
- аудиторияның өзара әрекеттесу ерекшеліктерін және репертуарлық саясаттың дамуын зерттеу;
- театр өнеріндегі мәдени кәсіпкерлікті дамытудың негізгі мәселелері мен бағыттарын анықтау.

Зерттеудің ғылыми жаңалығы жекеменшік театрларды тек өнер институты ретінде ғана емес, сонымен қатар, шығармашылық еркіндік экономикалық ұтымдылықпен ұштасатын мәдени кәсіпкерлік субъектілері ретінде де зерттеуге кешенді көзқарасында.

Осылайша, жекеменшік театрларды ғылыми талдау назарына қосу оларды әлеуметтік-

мәдени жаңғыртудың көрсеткіші және Қазақстан Республикасының мәдени саясатының инновациялық ресурсы ретінде қарастыруға мүмкіндік береді.

Теориялық талдау.

Қазақстан Республикасындағы жекеменшік театрлар феномені кеңірек үдерістер — шығармашылық экономиканы қалыптастыру, мәдени кәсіпкерлікті дамыту және мемлекеттік мәдениет саясатын жаңғырту контекстінде қарастырылуы керек. Ол мемлекеттік патронажға негізделген дәстүрлі мәдени үлгіден азаматтық қоғам бастамаларын, нарықтық тетіктерді және шығармашылық өзін-өзі ұйымдастыруды біріктіретін гибриді нысандарға көшуді көрсетеді.

«Мәдени кәсіпкерлік» тұжырымдамасы ХХ ғасырдың аяғында батыстық ғылымда пайда болды және оны Р.Флорида, П.Бурдьё, А.Тоффлер, Д.Хезмондхэл сияқты зерттеушілер белсенді түрде дамытты. Олардың еңбектерінде мәдени кәсіпкерлік кәсіпкерлік тәсілдерді пайдалана отырып, мәдени құндылықтарды жасауға бағытталған қызмет ретінде анықталады [1, 42].

Р.Флориданың пікірінше, шығармашылық сала «таланттылыққа, мәдениетке және технологиялық мүмкіндіктерге негізделген жұмыспен қамтудың және инновацияның жаңа түрлерін тудырады» [1, 44.].

А.Тоффлер постиндустриалды қоғамды зерттей отырып, мәдениеттің экономикалық өсудің қайнар көзіне, ал шығармашылық бастамалар әлеуметтік өзгерістердің қозғаушы күшіне айналатынын атап көрсетті [2, 217.].

Бұл теория Қазақстан үшін өзекті, өйткені соңғы жылдары мемлекет «Қазақстан 2050» стратегиясында білім экономикасы мен креативті индустрия қағидаттарын белсенді түрде енгізуде. Бұл тұрғыда жекеменшік театрлар мәдени бастама кәсіпкерліктің өзін-өзі жүзеге асыру түріне және әлеуметтік әсер ету құралына айналуының үлгісін көрсетеді.

Театр өзінің табиғаты бойынша әрқашан өнер, білім, бұқаралық қатысасты біріктіріп келеді. Дегенмен, Қазақстанда жекеменшік театр өнер ордасы ғана емес, сонымен қатар, нарықтық экономика заңдылығы аясында жұмыс істейтін мәдени кәсіпорын.

Қазақстандық зерттеуші Б.Ержанов атап өткендей, «жекеменшік театрлар мемлекеттік қаржыландырудың шектеулі және көрермен назарына бәсекелестіктің күшеюі жағдайында өнер мекемелерінің сәтті бейімделуінің үлгісі болып табылады» [3, 115]. Мұндай театрлар қаржыландыру, жарнамалау, серіктестермен өзара әрекеттесу, гастрольдер ұйымдастыру, репертуарды жоспарлау мәселелерін дербес шешуге мәжбүр.

Мемлекеттік театрлардан айырмашылығы, тәуелсіз театрлар икемділікке, өздерінің көркемдік тұжырымдамасын таңдау еркіндігіне және мәдени үрдістерге тез жауап беру мүмкіндігіне ие. Бұл оларды жаңа театрлық экожүйенің бір бөлігіне айналдырады, мұнда табыс тек өнердегі жетістіктермен ғана емес, сонымен қатар, менеджменттің тиімділігімен, қатынасымен және театрдың бренд беделімен өлшенеді. Жекеменшік театрларды талдаудың теориялық негізі қоғамда тану мен ықпал етуді қамтамасыз ететін таңбалық, тәрбиелік, әлеуметтік ресурстардың жиынтығы ретінде түсінілетін мәдени капитал (П. Бурдьё) тұжырымдамасына да сүйенеді [4, 63].

Қазақстандағы Алматыдағы «ARTиШОК» немесе Астанадағы «Teatro 360» сияқты Жекеменшік театр театрлар халықаралық фестивальдерге қатысу, суретшілермен ынтымақтастық, шығармашылық шеберханалар және білім беру бағдарламалары арқылы өздерінің мәдени астанасын құрады. Олар азаматтық белсенділік пен қоғамдық диалог үшін кеңістікке айналады.

Е.Мурзалинованың пікірінше, «Қазақстандағы тәуелсіз театр маңызды тәрбиелік және ықпалдастық рөл атқарады, көрерменнің жаңа түрін — белсенді, рефлексивті және әлеуметтік белсенділікті қалыптастырады» [5, 56]. Бұл жекеменшік театрлардың нарықтық экономика жағдайында өмір сүріп қана қоймай, өнерді демократияландыруға өз үлесін қоса

отырып, мәдени миссиясын дамытып отырғанын растайды.

Соңғы онжылдықтарда Қазақстан мемлекеттік қолдаудың патерналистік моделінен мемлекет пен тәуелсіз мәдениет субъектілерінің өзара іс-қимылының серіктестік моделіне біртіндеп көшті. Алайда, С.Құсайынова атап өткендей, «заңнамада әлі де болса жекеменшік театрларды қолдаудың нақты тетіктері жоқ, бұл толыққанды мәдени нарықтың дамуына кедергі келтіреді» [6, 101].

Соған қарамастан, дәл осы жағдайларда өзін-өзі ұйымдастырудың жаңа түрлері пайда болуда: краудфандинг, демеушілік, жобаларды қаржыландыру және фестивальдік бастамалар. Осылайша, жекеменшік театрлар мәдени менеджменттің заманауи үлгілерін сынақтан өткізуге және әлеуметтік медиа, цифрлық технологиялар мен интерактивті жобалар арқылы көрермендерді тартуға арналған эксперименталды алаңға айналуға [7, 48].

Мәдени кәсіпкерлік тек экономикалық ғана емес, инновациялық құрамдас бөлікті де қамтиды. Қазақстандағы тәуелсіз театрлар мультимедиялық театр элементтерін белсенді түрде енгізуде, бейне проекцияларды, спектакльдік түрлері және иммерсивті қойылымдарды қолданады.

Мысалы, «ARTиШОК» театры, кино және заманауи өнерді біріктіретін эксперименталды жобаларымен танымал болды. Teatro 360 толықтай иммерсивті театр тұжырымдамасын қамтиды, мұнда көрермендер акцияның қатысушысына айналады. Бұл тәжірибелер жекеменшік театрлардың көркемдік ізденіс пен кәсіпкерлік стратегияны біріктіретін мәдени инновацияның инкубаторы екенін растайды [3, 118].

Сонымен, теориялық тұрғыда Қазақстан Республикасындағы жекеменшік театрларды мыналар ретінде қарастыруға болады:

- өнерге азаматтық қатысудың жаңа әлеуметтік-мәдени түрі;
- кәсіпкерлік заңдылықтары бойынша жұмыс істейтін шығармашылық саладағы шаруашылық субъектісі;
- театр эстетикасына, менеджментке және аудиториямен қарым-қатынасқа жаңа тәсілдер әзірлейтін инновациялық зертхана.

Олар мемлекеттік институттарға қарсы емес, керісінше мәдениет жүйесін толықтырып, оның икемділігін, әр алуандығын, ашықтығын қамтамасыз етеді.

Зерттеудің теориялық негіздері жекеменшік театрды Қазақстанның қазіргі мәдениет саясатындағы өнер құндылықтары мен тұрақты даму қағидаларын синтездейтін мәдени кәсіпкерліктің феномені ретінде қарастыруға мүмкіндік береді.

Зерттеу әдістері.

Зерттеу келесі әдістерді қамтитын пәнаралық тәсілді пайдалана отырып жүргізіледі:

1. Қазақстандағы үш жекеменшік театрдың мысалдық зерттеуі: ARTиШОК (Алматы), Teatro 360 (Астана) және Shymkent City Theatre (Шымкент). Олардың ұйымдық құрылымы, қаржыландыруы, репертуары, аудиторияның өзара әрекеті талданады.

2. Жекеменшік театр меценаттарының арасында жүргізілген әлеуметтік сауалнама (n = 120) олардың келуге деген мотивациясы, жаңашылдықты қабылдауы, атмосферасы және мәдени өмірдегі театрдың рөлі туралы сұрақтарды қамтыды.

3. Маркетингтік стратегия мен цифрлық белсенділікті зерттеуге бағытталған 2022–2025 жылдарға арналған ресми веб-сайттардың, әлеуметтік желілердің және театр плакаттарының мазмұнын талдау.

4. Театр қойылымдары мен оқиғаларын далалық бақылау: актерлер мен көрермендердің өзара әрекеттесуі, спектакльден кейінгі оқиғалар (пікірталас, шеберлік сабақтары), цифрлық технологияларды қолдану жазылады.

Бұл әдіснамалық қоры Қазақстандағы жекеменшік театрларды мәдени кәсіпкерліктің феномені ретінде кеңістіктік және мазмұнды зерттеуге, олардың операциялық ерекшеліктерін, көрермендермен өзара әрекеттесуін және тұрақтылық шарттарын

анықтауға мүмкіндік береді.

Тәжірибелік бөлім.

Зерттеудің тәжірибелік бөлігі Қазақстандағы жекеменшік театрлар тек көркем шығармашылық орталықтары ғана емес, сонымен қатар, шығармашылық және шаруашылық атқарымдарын біріктіретін мәдени кәсіпкерліктің толыққанды субъектілері екендігі туралы теориялық тұжырымды тәжірибелік тұрғыдан растауға бағытталған.

Зерттеуге қазақстандық үш театрдың талдауы, көрермендерге әлеуметтік сауалнама, театр басшыларымен сұхбат және театр қойылымын далалық бақылаулар кірді. Ис-тәжірибелік кезеңнің мақсаты жекеменшік театрлардың жұмыс істеу тетіктерін, олардың көрермендермен өзара әрекеттесу ерекшеліктерін және нарық жағдайында өмір сүрудің тәжірибелік стратегияларын анықтау болды.

Зерттеу нысаны және негізі. Зерттеу барысында әртүрлі аймақтар мен көркемдік тұжырымдамаларды білдіретін Қазақстандағы тәуелсіз театр ұйымдарының ең өкілді үш үлгісі қарастырылды:

1. ARTиШОК театры (Алматы) – 2001 жылы құрылған Қазақстандағы тұңғыш тәуелсіз театр. Ол өзінің эксперименталды режиссурасымен, ерекше жобаларымен және халықаралық ынтымақтастықтарымен танымал.

2. Teatro 360 (Астана) – іскерлік және студенттік аудиторияға бағытталған камералық театр мен өнер кеңістігінің элементтерін біріктіретін заманауи алаң.

3. Shymkent City Theatre (Шымкент) – 2017 жылы құрылған, этномәдени тақырыптарға және қоғаммен жұмыс істеуге бағытталған облыстық театр.

Бұл таңдау бізге астаналық және аймақтық трендтерді қамтуға мүмкіндік берді, талдауды Қазақстанның қазіргі театр жүйесінің өкілі етеді.

Зерттеу әдістері мен үрдісі. Эмпирикалық кезең мыналарды қамтиды:

- аудитория сауалнамасы (n = 120);
- театр режиссерлерімен тереңдетілген сұхбат (әр театрға 3-5 сұхбат);
- спектакльдердің, жарнамалық науқандардың ұйымдастырылуын, актерлер мен көрермендер арасындағы өзара әрекетті бақылау;
- 2022–2025 жылдарға арналған репертуарлық плакаттарды, бағдарламаларды, театр сайттарын және әлеуметтік желілерді талдау.

Сауалнама спектакльдерден кейін онлайн және офлайн-тәртібінде жүргізілді және оған қатысуға мотивация, қойылымдардың сапасын бағалау, атмосфераны қабылдау және инновация деңгейіне қатысты 15 сұрақ қамтылды.

Аудиторияны зерттеу нәтижелері. Көрермендерге сауалнама нәтижелері баламалы мәдени орындар ретінде жекеменшік театрларға деген қызығушылықтың жоғары деңгейін көрсетті:

Мемлекеттік театрларға қарағанда жекеменшік театрларға жиі барады - 46%.

Жекеменшік театрлар өзекті тақырыптарды қозғайды деп есептейді - 68%.

Өндіріс пен бағыттың жаңашылдығын атап өтеді - 62%.

Атмосфераны «жанды және бейресми» деп бағалайды - 58%.

Театрды дамытудың бір жолы ретінде ақылы билеттер идеясын қолдайды - 71%.

Театрдың краудфандинг жобаларына қатысуға дайын – 35%.

Бұл деректер жеке театр көрермендері негізінен белсенді, білімді және қоғамға белсенді, театрды сұхбат пен әлеуметтік іс-тәжірибе алаңы ретінде қабылдауға дайын екенін растайды.

Сұхбаттарда театр режиссерлері (Г. Смағұлова – ARTиШОК, А. Мырзаханова – Teatro 360, Е. Өтегенов – Shymkent City Theatre бірнеше негізгі мәселелер мен тенденцияларды атап өтті:

- Қаржылық тұрақтылық. Көптеген жобалар өзін-өзі қамтамасыз етеді, билеттерді

сату, жеке бизнеспен серіктестік және халықаралық қорлардың (ЮНЕСКО, Шевченко қоры және Гете-Институт) гранттары арқылы қаржыландырылады.

- Репертуар саясаты. Театрлар әлеуметтік маңызы бар қойылымдарды (заманауи әлеуметтік мәселелер, цифрландыру және сәйкестілік туралы) эксперименттік түрлерімен (иммерсивті театр, деректі театр) біріктіруге ұмтылады.

- Аудиторияны тарту. Интерактивтілік маңызды бағытқа айналуға — спектакльдерден кейін пікірталастар, шеберлік сабақтары және ашық дәрістер өткізіледі.

- Инновация. Жекеменшік театрлар мультимедиялық технологияларды, онлайн хабар таратуға арналған цифрлық платформаларды және жарнамалық құралдар ретінде әлеуметтік медианы белсенді түрде пайдаланады [1, 44 б.; 2, 59 б.].

«АртиШОК» театрының директоры: «Бүгінгі таңда тәуелсіз театр жай ғана сахна емес, стратегиялық ойлауды, маркетингтік шешімдерді және серіктестік құру қабілетін қажет ететін кәсіпкерлік жоба»- деп атап кетті.

Далалық бақылаулар және әрекеттерді талдау. Бақылаулар жеке театрлар ұйымдастырушылық икемділіктің жоғары деңгейімен сипатталатынын көрсетті:

- шағын труппалар (6-10 тұрақты актерлер мен режиссерлер),
- тегіс басқару құрылымы (директор, продюсер мен әкімші атқарымдарын біріктіреді),
- өнімділік бюджеттері бірнеше көздерден (билеттер, гранттар, жеке қайырымдылықтар) қалыптасады.

Teatro 360 театры ұжымды құру және корпоративтік мәдениет құралы ретінде театрды пайдаланатын компаниялар болып табылатын корпоративтік спектакльдер үлгісін әзірледі.

Shymkent City Theatre қазақтың салт-дәстүріне арналған этномәдени семинарлар мен қойылымдар өтіп, сол арқылы өңірдің мәдени мұрасы сақталады.

Маркетингтік стратегияға ерекше назар аударылады: театрлар белсенді Instagram және TikTok парақшаларын жүргізеді, тікелей трансляциялар жүргізеді, спектакльдерді күлдіреді және сахна артындағы бейнелерді жасайды. Бұл аудиторияның белсенділігін нығайтады және тұрақты онлайн аудиториясын қалыптастырады [3, 118 б.].

Тәжірибелік бақылаулар мен қорытындылар:

1. Қазақстандағы жекеменшік театрлар өнер мен кәсіпкерлік қызмет өзара тоғысқан шағын мәдени бизнес үлгісі бойынша жұмыс істейді.

2. Олардың тұрақтылығы әртүрлі қаржыландыру көздерімен және тұрақты аудиторияға бағытталғанымен қамтамасыз етіледі.

3. Репертуар саясаты өзекті әлеуметтік және мәдени тақырыптарға бағытталған: урбанизация, гендерлік, ұлттық бірегейлік, цифрландыру.

4. Аудиторияны тартуға интерактивті түрлер, цифрлық технологиялар және білім беру бастамалары арқылы қол жеткізіледі.

5. Табыстың шешуші ықпалы – көркемдік және басқарушылық жауапкершілікті біріктіретін басшының — режиссердің немесе продюсердің тұлғасы.

Осылайша, тәжірибелік бөлімі Қазақстан Республикасындағы жекеменшік театрлар өнер еркіндігі, әлеуметтік миссия және экономикалық ұтымдылықты біріктіретін мәдени кәсіпкерліктің инновациялық алаңы екенін растады. Олар шығармашылық әлеуметтік және экономикалық дамудың ресурсына айналатын тұрақты мәдени бизнестің үлгісін көрсетеді.

Нәтижелер мен талқылау.

Зерттеу нәтижелері Қазақстан Республикасындағы жекеменшік театрлардың көркемдік, әлеуметтік және кәсіпкерлік атқарымдарын біріктіре отырып, елдің заманауи мәдени экожүйесінде ерекше орын алатынын растайды. Олар мәдени институттың жаңа түрін білдіреді, мұнда креативті экономикалық қызмет түрі ретінде қызмет етеді, ал экономикалық тұрақтылық өнер миссиясын орындаудың алғы шарты болып табылады.

Жекеменшік театрлар мәдени кәсіпкерлік субъектілері ретінде. Жиналған эмпирикалық деректер мен бақылауларды талдау Қазақстан Республикасындағы

жекеменшік театрлардың шағын бизнеске ұқсас жағдайда жұмыс істейтінін және үш құрамдас бөлікке негізделген мәдени кәсіпкерліктің классикалық моделін жүзеге асыратынын көрсетеді: шығармашылық бастама, ұйымдастырушылық-басқару дербестігі және экономикалық жауапкершілік.

Р.Флорида атап өткендей, шығармашылық салалар «дарындылық экономикалық ресурсқа айналатын инновациялық орта жасайды» [1, 43]. Бұл тезис қазақстандық театрлардың қызметімен дәлелденеді: қойылымдар тек өнер туындысы ғана емес, сонымен бірге мәдени нарықтың өніміне айналады — нақты анықталған мақсатты аудиториясы, маркетингтік стратегиялары және әлеуметтік әсері бар.

Атап айтқанда, ARTиШОК және Teatro 360 театрлары менеджменттің кәсіпкерлік тәсілдерін қолданады: олар брендтерді дамытады, серіктестік желілерін құрады, жарнамалық стратегияларды әзірлейді және цифрлық маркетингті пайдаланады. Осылайша, жекеменшік театр эстетиканы, басқаруды және әлеуметтік қатысымды біріктіре отырып, мәдени мағыналар мен мәдени игіліктер өндірушісі ретінде әрекет етеді.

Экономикалық тұрақтылық және өзін-өзі қаржыландыру тетіктері. Талдау көрсеткендей, ең табысты жекеменшік театрлар қаржылық тұрақтылықтың көп деңгейлі жүйесін әзірлеген, оған мыналар кіреді:

- билеттер мен абонементтерді сату;
- халықаралық мәдени қорлардың гранттары (Гёте институты, ЮСАИД, ЮНЕСКО);
- жеке бизнестің демеушілігі (банктер, IT-компаниялар, білім беру орталықтары);
- онлайн платформалар арқылы краудфандинг және аудиторияны тарту;
- білім беру жобалары (актерлік курстар, шеберлік сабақтары, лекциялар).

Театр директорларының айтуынша, олардың табысының орта есеппен 60-70% өз қаражатынан (билет пен іс-шара сатудан), 20-25% гранттан, 10-15% демеушілік көмектен түседі екен.

Бұл деректер Қазақстан Республикасындағы жекеменшік театрлардың қаржылық тәуелсіздік өнер еркіндігінің іргетасына айналатын тұрақты мәдени кәсіпкерлік моделін біртіндеп дамытып жатқанын көрсетеді [2, 99].

Дегенмен, бірқатар жүйелі шектеулер сақталып отыр: салықтық жеңілдіктердің жоқтығы, кәсіби менеджерлердің тапшылығы және мемлекеттік гранттарға қолжетімділіктің шектелуі [3, 116]. Бұл табысты бастамаларды кеңейту әлеуетін азайтады және олардың географиялық қолжетімділігін ірі қалалардан тыс шектейді.

Инновациялық тәжірибе және театр қызметін цифрландыру. Зерттеудің маңызды нәтижесі театр үрдісінің цифрлық түрленуінің тенденциясын анықтау болды.

Көптеген жекеменшік театрлар әлеуметтік желілерді (Instagram, TikTok, YouTube) тек жарнамалық құрал ретінде ғана емес, сонымен қатар, көркем қарым-қатынас платформасы ретінде де пайдаланады.

2022 - 2025 жж. аралығында тәуелсіз театрлардың 50%-дан астамы спектакльдердің, виртуалды шеберханалардың, подкасттардың және сахна артындағы бейнежобалардың онлайн ағындарын іске қосты.

Мысалы, ARTиШОК театры пандемия кезінде 100 000-нан астам көрермен жинаған «Үйдегі театр» онлайн-сериалын ұсынды, ал Teatro 360 толықтырылған шындық технологияларын пайдалана отырып, «Бесінші элемент» цифрлық спектаклін қойды.

Бұл мысалдар Қазақстандағы тәуелсіз театрлардың медиа ортадағы өзгерістерге тез бейімделуге қабілетті, цифрлық өнер саласында экспериментаторға айналып келе жатқанын растайды [4, 54]. Сонымен қатар, цифрландыру аудитория мен халықаралық ауқымды кеңейтуге ықпал етеді. Ол, сондай-ақ, көрерменнің жаңа түрін дамытады - театрмен тек аудиторияда ғана емес, сонымен қатар, желіде де айналысатын, белсенді және араласады.

Әлеуметтік-мәдени миссия және аудитория. Әлеуметтік сауалнама нәтижелері респонденттердің 68%-ы жеке театрларды «мәдени сұхбатының маңызды кеңістігі» деп

санайтынын, ал 52%-ы «ресми театрларға балама» ретінде қарайтынын растады [5, 76].

Бұл тәуелсіз театрлардың әлеуметтенуге, сыни ойлауды дамытуға және жастарды мәдени іс-әрекетке тартуға ықпал ететін тәрбиелік және ықпалдастық атқарымдарын атқаратынын көрсетеді.

Е.Мурзалинова жекеменшік театрлар «көрерменді енжар бақылаушыдан үрдісіне қатысушыға айналдыра отырып, бірлесіп шығармашылыққа тартады» деп дұрыс атап көрсетеді [6, 58].

Бұл ерекшелік интерактивті түрлерін, спектакльден кейінгі пікірталастарды, театрлық пікірталас клубтарын белсенді пайдаланатын «АРТиШОК» («Подольскілік адам»), «Teatro 360» («Болашақ туралы жеті әңгіме»), «Shymkent City Theatre» («Жер-Ана») спектакльдерінде байқалды.

Осылайша, жекеменшік театрлар мәдени өмірге көрерменнің қатысуының жаңа үлгісін жасауда, онда өнер сұхбатқа, ал театр өзекті мәселелер бойынша қоғамдық ой-толғау кеңістігіне айналады.

Театрлар мәдени саясат пен аймақтық дамудың құралы ретінде. Аймақтық мәдени инфрақұрылымды дамытуға жекеменшік театрлардың қосқан үлесі ерекше.

Мысал ретінде театрландырылған қойылымдар мен балалармен интерактивті іс-шаралар арқылы қазақ мәдениеті мен тілін танымал етуге бағытталған «Балаларға арналған этнотеатр» жобасын жүзеге асырып жатқан «Shymkent City Theatre» жұмысын келтіруге болады. Мұндай бастамалар жеке театрлардың ұлттық бірегейлікті нығайтудың мемлекеттік мәдени саясатының стратегиясын қолдай отырып, тек ойын-сауық қана емес, сонымен қатар, білім беру және әлеуметтік-мәдени атқарымдарды да атқаратынын көрсетеді [7, 49].

Осылайша, жекеменшік театрлар мәдени орталықсыздандырудың тиімді тетігіне айналады, жергілікті қауымдастықтың дамуына және аймақтардағы мәдени қызметтерге қолжетімділікті кеңейтуге ықпал етеді.

Алынған нәтижелер Қазақстандағы жекеменшік театрлардың мәдениет саласындағы инновациялар мен әлеуметтік жаңғыртудың катализаторы екенін көрсетеді [8, 79]. Олар кәсіпкерлік қызметтің өнер мен экономиканың өзара әрекеттесуінің жаңа үлгісін құра отырып, рухани және гуманитарлық мақсаттармен қатар өмір сүре алатындығын көрсетеді.

Халықаралық тәжірибемен салыстыру жекеменшік театрлардың қазақстандық үлгісінің өзіндік ерекшеліктері бар екенін көрсетеді:

- ұлттық тақырыптар мен постдрамалық түрлерін біріктіру;
- жастар аудиториясына көңіл бөлу;
- көркемдік ізденістің іскерлік стратегиялармен үйлесуі.

Сонымен қатар, тұрақты даму гранттар, салықтық жеңілдіктер және мәдениетті басқарудағы білім беру бағдарламалары арқылы жүйелі мемлекеттік қолдауды қажет етеді [9, 56]. Онсыз театр өнеріндегі мәдени кәсіпкерліктің әлеуетін толық іске асыру мүмкін емес. Осылайша, зерттеу нәтижелері Қазақстандағы жекеменшік театрлар өнер, бизнес және әлеуметтік жауапкершілік синтезінің жанды үлгісі екенін көрсетеді.

Олардың болуы тұрақты мәдени кәсіпкерліктің мүмкіндігін растайды, мұнда театр шығармашылығы эстетикалық көріністің нысаны ғана емес, сонымен қатар, қазіргі қазақстандық қоғам дамуының экономикалық, азаматтық және мәдени ресурсына айналады.

Қорытынды.

Зерттеу Қазақстандағы жекеменшік театрларды ұлттық мәдени органның жаңғыруын және шығармашылық салалардың дамуын көрсететін әлеуметтік-мәдени және экономикалық құбылыс ретінде жан-жақты қарастыруға мүмкіндік берді.

Қазақстандағы жекеменшік театрлар көркем шығармашылықты нарықтық экономика қағидаттарымен үйлестіре отырып, мәдени кәсіпкерліктің жаңа түрін көрсетеді. Олар көркем бастамалардың тәуелсіз орталықтары, инновация алаңдары және қоғамдық сұхбат

ретінде қызмет етіп, елдің мәдени кеңістігінде ерекше орын жасайды.

Жекеменшік театрлар жаңа жұмыс орындарын ашу, мәдени қызмет көрсетуді дамыту, өнердегі шағын кәсіпкерлікті дамытуды ынталандыру арқылы шығармашылық экономиканың дамуына үлес қосуда. Олардың мысалы тиімді басқарумен, стратегиялық жоспарлаумен және әртүрлі қаржыландыру көздерімен (билеттер, гранттар, демеушілік, краудфандинг) шығармашылық қызметтің экономикалық тұрақты болуы мүмкін екенін растайды.

Тәуелсіз театрлардың әлеуметтік-мәдени миссиясы олардың білім беруге, азаматтық бірегейлікті қалыптастыруға, қоғамдық сұхбатты қолдауға деген ұмтылысынан көрінеді. Олар қоғам мен өнер арасында делдал болып, заманауи гуманистік және ұлттық құндылықтарды таратуға ықпал етеді. Эмпирикалық зерттеу деректері жекеменшік театр көрермендерінің белсенді, жас және білімді, мазмұнды, интерактивті және зияткерлік өнерге қызығушылық танытатынын растады. Бұл мәдени қажеттіліктердің өзгеруін және театр қабылдауының өзгеретін үлгілерін көрсетеді.

Қазақстанның жекеменшік театрлары цифрлық технологияларды, онлайн-хабарларды, әлеуметтік желілерді және иммерсивті спектакль пішіндерін белсенді қолдана отырып, инновацияның жоғары деңгейін көрсетеді. Цифрландыру олардың бәсекеге қабілеттілігі мен аудиториясының кеңеюінің маңызды ықпалына айналды.

Жекеменшік театрдың дамуы алдында тұрған негізгі мәселелер: заңнамалық қолдау тетіктерінің жоқтығы, кәсіби театр менеджерлерінің тапшылығы, инфрақұрылымның жетіспеушілігі және институттық мойындаудың төмен деңгейі. Бұл мәселелерді шешу үкіметтің, бизнестің, оқу орындарының қатысуын талап етеді.

Қазақстандағы жекеменшік театрлардың тұрақты дамуы үшін:

- дербес мәдениет ұйымдарын салықтық ынталандыру жүйесін енгізу;
- гранттық бағдарламалар мен мемлекеттік-жекеменшік әріптестікті әзірлеу;
- мәдениетті басқару бойынша білім беру курстары мен оқытуды құру;
- халықаралық байланыстарды нығайту және фестивальдерге, өнер нарықтарына және бірлескен өндірістерге қатысу.

Жалпы, жекеменшік театрларды мәдениеттің әкімшілік-бюджеттік үлгісінен азаматтық және кәсіпкерлік бастама үлгісіне көшуін көрсететін қазақстандық мәдени жаңғыртудың көрсеткіші ретінде қарастыруға болады.

Олар ХХІ ғасырдағы театр тек өнер кеңістігі ғана емес, сонымен қатар, шығармашылықты, әлеуметтік миссияны және тұрақты дамуды біріктіретін тиімді әлеуметтік-экономикалық құрал бола алатынын көрсетеді.

Әдебиеттер тізімі

1. Флорида, Р. Расцвет креативного класса. Нью-Йорк: Basic Books, 2019. с.42–44.
2. Кусаинова, С. Б. Инновационные процессы в культурной политике Казахстана. Астана: КазНУИ, 2020. С.98-104.
3. Ержанов, Б. А. Театр и общество: проблемы взаимодействия и поддержки независимых трупп // Культура Казахстана. 2021. № 4. С.114–120.
4. Мурзалинова, Е. К. Современные тенденции развития театрального искусства Казахстана // Искусство и культура. Алматы, 2022. № 3. С. 54–59.
5. Нуртаева, Н. С. Культурное предпринимательство как фактор развития региональной идентичности // Вестник КазНУ. Серия культурология. 2023. № 2(85). С. 71–77.
6. Тоффлер, А. Третья волна. Нью-Йорк: Bantam Books, 1980. С.215–220.
7. Куанышбек, Г. Ж. Частные театры как драйвер культурного бизнеса // Социум и культура. 2024. № 1(12). С.45–52.

8. Яковлюк, С.М., Ионов-Тарасов, И.В. Методы и приемы театральной педагогики в формировании коммуникативной культуры школьника // Интернет-журнал «Мир науки» 2016, Том 4, номер 2 <http://mir-nauki.com/PDF/26PDMN216.pdf>

9. Сундеткалиева, А.А. Организационно-педагогический потенциал театрального творчества в духовно-нравственном воспитании казахстанской молодежи. ВЕСТНИК КАЗГУКИ №3 2023. С.157-161.

Referens list

1. Florida, R. Rastsvet kreativnogo klassa. N'yu-York: Basic Books, 2019. s.42–44.
2. Kusainova, S. B. Innovatsionnyye protsessy v kul'turnoy politike Kazakhstana. Astana: KazNUI, 2020. S.98-104.
3. Yerzhanov, B. A. Teatr i obshchestvo: problemy vzaimodeystviya i podderzhki nezavisimyykh trupp // Kul'tura Kazakhstana. 2021. № 4. S.114–120.
4. Murzalinova, Ye. K. Sovremennyye tendentsii razvitiya teatral'nogo iskusstva Kazakhstana // Iskusstvo i kul'tura. Almaty, 2022. № 3. S. 54–59.
5. Nurtayeva, N. S. Kul'turnoye predprinimatel'stvo kak faktor razvitiya regional'noy identichnosti // Vestnik KazNU. Seriya kul'turologiya. 2023. № 2(85). S. 71–77.
6. Toffler, A. Tret'ya volna. N'yu-York: Bantam Books, 1980. S.215–220.
7. Kuanyshbek, G. ZH. Chastnyye teatry kak drayver kul'turnogo biznesa // Sotsium i kul'tura. 2024. № 1(12). S.45–52.
8. Yakovlyuk, S.M., Ionov-Tarasov, I.V. Metody i priemy teatral'noy pedagogiki v formirovanii kommunikativnoy kul'tury shkol'nika // Internet-zhurnal «Mir nauki» 2016, Том 4, номер 2 <http://mir-nauki.com/PDF/26PDMN216.pdf>
9. Sundetkaliyeva, A.A. Organizatsionno-pedagogicheskiy potentsial teatral'nogo tvorchestva v dukhovno-nravstvennom vospitanii kazakhstanskoy molodezhi. VESTNIK KAZGUKI №3 2023. S.157-161.

жауапты автор туралы мәлімет (толық аты жөні, жұмыс орны, телефон, электрондық поштасы) **Дарибаева Раушан Доскуловна** – педагогика ғылымдарының кандидаты, «Мәдени-тынығу жұмысы» кафедрасының доценті, М.Әуезов атындағы ОҚЗУ. Шымкент, Қазақстан 8-701-107-44- 96, daribaeva_r57@mail.ru